

УДК 338.432:336.7(477)

ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ БІРЖ В УКРАЇНІ

Я. Янишин, к. е. н., професор,

О. Булик, к. е. н., в. о. доцента,

І. Лаврів, здобувач

Львівський національний аграрний університет

© Я. Янишин, О. Булик, І. Лаврів, 2014

Янишин Я., Булик О., Лаврів І. Функціонування аграрних бірж в Україні

Проаналізовано рівень функціонування аграрних бірж в Україні. Визначено основні переваги та недоліки розвитку біржової торгівлі. Показано проблеми і перспективи покращання функціонування аграрного ринку в умовах економічної кризи. Визначено основні завдання аграрних бірж та чинники, які уповільнюють їх розвиток. Обґрунтовано причини, які зумовили нестабільність та небажані структурні зміни в аграрному секторі України.

Ключові слова: аграрний ринок, біржова торгівля, ціноутворення.

Yanyshyn J., Bulyk O., Lavriv I. Functioning of the agricultural exchanges in Ukraine

This article contains the analysis of the level of functioning of agricultural markets in Ukraine. Besides there is a description of the advantages and disadvantages of the agricultural exchange. Problems and prospects of improving the functioning of agricultural markets during the economic crisis are covered. Main tasks of agricultural exchanges and factors that slow down their development are defined. Causes that led to instability and adverse structural changes in the agricultural sector of Ukraine are proved and defined.

Key words: agricultural market, exchange trade, price formation.

Янышин Я., Булык О., Лаврив И. Функционирование аграрных бирж в Украине

Дан анализ уровня функционирования аграрных бирж в Украине. Определены основные преимущества и недостатки развития биржевой торговли. Показаны проблемы и перспективы улучшения функционирования аграрного рынка в условиях экономического кризиса. Определены основные задачи аграрных бирж и факторы, которые замедляют их развитие. Обоснованы причины, которые обусловили нестабильность и нежелательные структурные изменения в аграрном секторе Украины.

Ключевые слова: аграрный рынок, биржевая торговля, ценообразование.

Постановка проблеми. Розвиток агропромислового комплексу України в сучасних умовах глобалізації доводить необхідність докорінної перебудови всієї системи економічних відносин, яка охоплює виробництво, розподіл, обіг і споживання аграрної продукції. Виробники аграрної продукції намагаються стати повноправними учасниками аграрного ринку, однак його функціонування неможливе без створення відповідної інфраструктури, яка забезпечить вільний рух агропромислової продукції, сільськогосподарської сировини, продовольства та засобів виробництва від виробника до споживача. З огляду на це доцільно адекватно оцінити функціонування аграрних бірж та їх інститутів як із теоретичного, так і практичного боку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими, хто розкрив сутність

ринкового механізму, були меркантилісти Т. Ман і Дж. Локк, які розглядали ринок як торгівлю між зовнішніми суб'єктами. У баченні Ф. Кене, ринок – це взаємодія факторів виробництва, а також перерозподіл вартостей [9]. Характерною особливістю вчення А. Смі-та є те, що ринок функціонує через призму капіталістичних взаємодій, які будуються на основі попиту і пропозиції [6]. Питання, пов'язані з формуванням і розвитком аграрного ринку та його інститутів, розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні економісти. Теоретичним основам і вдосконаленню категоріально-понятійного апарату аграрного ринку присвячено праці багатьох вітчизняних науковців: В. Андрійчука [2], Ю. Коваленка [7], О. Мороза [8], П. Саблука [14], М. Паламарчука [11] та ін.

Однак, незважаючи на велику кількість літературних і нормативно-правових джерел,

питання аграрних бірж та їх функціонування є недостатньо висвітленим.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – показати функціонування аграрних бірж, які в сучасних умовах є ключовим важелем у розвитку аграрного бізнесу України. Для цього використано дані Державної служби статистики України за 1995-2013 роки [4; 5], що дало змогу проаналізувати показники в динаміці, задіяно загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема економіко-статистичні.

Виклад основного матеріалу. Становлення і розвиток ринкових форм господарювання в аграрному секторі економіки на базі приватної власності на землю і майно потребують удосконалення економічного механізму господарювання, де провідна роль належить проблемі підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств як основного товаровиробника. Для забезпечення безперервного надходження до споживачів сільськогосподарської продукції відповідного асортименту й якості протягом року та зменшення втрат необхідна мережа ефективних елементів її просування [10, с. 108].

У сучасних умовах розвитку аграрного сектору України чітко окреслюються тенденції нестабільності й небажаних структурних змін. Це проявилось насамперед у загальному спаді виробництва сільськогосподарської продукції та його стрімкому скороченні в сільськогосподарських підприємствах.

Основною причиною, яка зумовила такий негативний стан, є несприятливе ринкове середовище. Від каналу збуту залежать обсяг і ціна реалізації продукції. В Україні розвинуті три основні канали збуту: продаж продукції на потреби держави; вільна реалізація (зокрема реалізація на торговому та біржовому ринках, продаж іншим підприємствам та організаціям); реалізація продукції закладам громадського харчування.

Сільськогосподарські підприємства, вступаючи у відносини обміну з підприємствами інших галузей, піддаються впливу зовнішніх економічних чинників, що призводить до порушення еквівалентності [15, с. 83]. Товарний ринок аграрної продукції в Україні є недостатньо

регульованим, саме тому для виходу економіки держави, зокрема її аграрної сфери, з кризового стану необхідне використання дієвих інструментів організаційно-господарського та економічного регулювання на державному й регіональному рівнях.

Одним з основних інструментів регулювання аграрного ринку є система цін та ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Цінову політику та державне регулювання, контроль (нагляд) і спостереження у сфері ціноутворення регламентують Закони України “Про ціни і ціноутворення” [13], “Про державну підтримку сільського господарства України” [12], а також Господарський кодекс України [3]. Відповідно до під-пункту 3.3.1 статті 3 Закону України “Про державну підтримку сільського господарства України” [12] об’єктами державного цінового регулювання є такі види сільськогосподарської продукції (товарів): пшениця тверда, пшениця м’яка, зерноsumіші пшениці та жита (меслин), кукурудза, ячмінь, жито озиме, жито ярове, горох, гречка, просо, овес, соя, насіння соняшнику, насіння ріпаку, насіння льону, шишки хмелю, цукор-пісок (буряковий), борошно пшеничне, борошно житнє, м’ясо та субпродукти забійних тварин і птиці, молоко сухе, масло вершкове, олія соняшникова.

Механізм, через який реалізується державна політика у сфері регулювання цін на сільськогосподарську продукцію, – це аграрна біржа.

Аграрна біржа – єдина державна товарна біржа в Україні. Створена у 2005 році, забезпечує рівні умови для всіх учасників біржової торгівлі та сприяє розвитку ринку товарних деривативів, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція.

Упродовж останніх років Аграрна біржа займає провідні позиції з організації торгівлі сільськогосподарськими товарами в Україні. На торговому майданчику Аграрної біржі можна укласти контракти на умовах спот і форвард.

Аграрна біржа забезпечує:

- максимальне спрощення пошуку ринку збуту та постачальників;
- прозорість ринкового ціноутворення;

- свободу здійснення брокерської діяльності (членами Аграрної біржі стали понад 50 брокерських контор);

- безкоштовні та якісні консультації спеціалістів відділу торгів та юридичного відділу щодо ринкової кон'юнктури, процедури укладення договорів, вирішення спорів та інших питань, які стосуються біржової торгівлі;

- організацію державних закупівель сільськогосподарської продукції [1].

Аграрна біржа володіє розгалуженою мережею регіональних відділень і представлена в кожному регіоні України, що дає змогу скоротити час на укладення угод і знизити фінансові витрати на їх реєстрацію. Основною метою діяльності аграрної біржі є створення системи регулювання цін на ринку сільськогосподарської продукції та налагодження взаємовідносин між суб'єктами цього ринку, оскільки агропродовольча система України

складається з великої кількості підприємств: постачальників, виробників, переробних підприємств, підприємств харчової промисловості, дистриб'юторів, продавців. Для суб'єктів економічної діяльності основним завданням є отримання прибутку в максимальному розмірі за оптимальних (міні-мальних) витрат.

У свою чергу економічний інтерес господарювання в аграрній сфері значною мірою залежить від зовнішніх чинників, які в ринкових умовах кардинально змінили порядок формування доходів у сільськогосподарських підприємствах. Особливості формування доходів сільськогосподарських товаровиробників зумовлені також високим ступенем відносної демонополізації сільського господарства, нееластичністю зв'язку між попитом на аграрну продукцію та цінами на неї, низькою купівельною спроможністю населення України.

У табл. 1 показано динаміку кількості товарних бірж в Україні впродовж 1995-2013 років.

Таблиця 1

Кількість бірж, які функціонують в Україні станом на кінець 2013 року*

Рік	Всього зареєстровано	Універсальні	Товарні та товарно-сировинні	Аграрні	Інші
1995	77	23	24	8	22
1996	74	19	25	9	21
1997	167	46	54	23	44
1998	199	46	75	25	53
1999	273	62	111	29	71
2000	339	88	146	28	77
2001	359	97	157	31	74
2002	402	113	176	32	81
2003	432	118	201	31	82
2004	464	119	227	34	84
2005	439	115	244	30	50
2006	448	114	258	29	47
2007	461	114	272	30	45
2008	482	118	293	30	41
2009	484	103	318	26	37
2010	510	106	341	25	38

2011	537	106	368	25	38
2012	562	107	391	25	39
2013	574	108	400	24	42

* Дані Державної служби статистики України [4].

Як бачимо, кількість бірж суттєво зростає, зокрема кількість агропромислових бірж збільшилася на 19 одиниць, що засвідчує існування конкурентного середовища на біржовому ринку сільськогосподарської продукції. Однак частка аграрних бірж у загальній кількості бірж України зменшилася, а отже, темпи розвитку торгівлі на аграрних біржах відстають від загальних тенденцій на біржовому ринку.

Водночас діяльність аграрних бірж характеризується активізацією торгівлі та чітко вираженою тенденцією до зростання зацікавленості учасників ринку в біржовому обслу

говуванні. Відповідно постає необхідність проаналізувати рівень функціонування аграрно-промислових бірж за допомогою характеристики структури укладених угод за видами товарів для того, щоб визначити місце аграрної біржі на біржовому ринку (табл. 2).

Як бачимо, Аграрна біржа є лідером з організації біржової торгівлі в Україні, зайнявши майже 40% ринку станом на початок 2013 року. Саме показники Державної служби статистики доводять ефективність функціонування державної біржі на біржовому ринку, а з іншого боку – показують потребу учасників ринку у біржових торгах.

Таблиця 2

Структура укладених угод на біржах за видами товарів (послуг), млн грн*

Вид товару/послуги	Рік						
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Метали основні та продукція первинного оброблення сталі	0,5	4,9	116,4	13,5	9,1	3,8	0,1
Кольорові метали	0,1	0,3	0,0	4,2	-	-	0,1
Засоби автотранспортні	39,8	193,4	319,9	184,5	60,2	43,5	51,1
Лісоматеріали, деревина	0,3	0,7	35,7	344,0	948,1	1297,9	1861,3
Паливо	2,8	290,6	2517,9	2630,4	7523,8	6280,9	11132,8
вугілля	1,7	1,5	0,0	1376,2	2273,5	1000,6	2180,1
бензин моторний	0,5	0,5	395,1	33,5	2910,3	2995,6	669,7
нафта сира	-	2,7	1329,1	0,0	0,0	0,0	7199,6
пропан і бутан скраплені	-	94,7	310,2	1208,3	1103,0	698,2	240,7
Сільськогосподарська продукція	220,8	989,7	10568,2	43787,4	63361,4	77889,6	11631,6
Продовольчі товари	5,1	62,8	416,1	2272,3	20139,9	28541,8	245,2
Речовини хімічні та продукти хімічні	0,0	124,9	0,9	107,4	27,9	19,8	12,0
Нерухомість	256,7	380,9	694,5	252,4	323,8	875,7	549,1
Інші непродовольчі товари	0,8	6,2	6,5	215,4	242,8	278,6	1939,6

Інші види	6,0	107,6	2348,7	1629,1	1782,9	3312,8	1384,1
Всього	532,9	2162,0	17024,8	51440,6	94420,0	118544,4	28807,0

* Дані Державної служби статистики України [5].

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Аграрна біржа є основним інструментом регуляторного впливу на ціноутворення, оскільки ціни на стратегічно важливі види сільськогосподарських культур та продовольства на біржі розраховуються на підставі методики визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни, затвердженої відповідною урядовою постановою. Вони враховують середньогалузеві норма-тивні виробничі витрати, мінімальний рівень рентабельності, кон'юнктуру вітчизняного та зовнішнього ринку. Основним чинником, що уповільнює розвиток аграрних бірж в Україні, є сприйняття їх як додаткового посередника, тим паче, що держава на біржах практично

не торгує, а отже, сформована на спотових біржових торгах ціна на сільськогосподарську продукцію може бути піддана випадковим коливанням.

Біржовий аграрний ринок повинен: сприяти встановленню господарських зв'язків між виробниками та споживачами аграрної продукції; залучати до біржових торгів товарні партії сільгосппродукції, необхідні для матеріально-технічного забезпечення сільсько-господарських підприємств; створювати умо-ви для укладання угод; відтворювати ринкові ціни на продукцію, які відображають реальний рівень попиту та пропозиції. При цьому сучасний біржовий механізм має забезпечувати аграрному товаровиробникові мінімальний рівень ризику втрати коштів за зміни цін на його продукцію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Аграрна біржа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrex.gov.ua/>.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. – [2-ге вид., доповн. і переробл.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
3. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Державний служба статистики України. Кількість бірж [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/sze/sze_ric/bir/bir_u/kb_u.htm.
5. Державний служба статистики України. Структура укладених угод на біржах за видами товарів (послуг) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/sze/sze_ric/bir/bir_u/suu_u.htm.
6. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – [3-те вид., переробл. і доповн.]. – К. : Знання – Прес., 2004. – 615 с.
7. Коваленко Ю. Оцінка платоспроможності та фінансової стійкості підприємств торгівлі як спосіб попередження ризику банкрутства / Ю. Коваленко // Торгівля і ринок України. – 1999. – Вип. 9, т. 1. – С. 62-67.
8. Мороз О. Теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми регулювання аграрного ринку / О. Мороз // Вісник ВПІ. – 2004. – № 5. – С. 16-22.
9. Мочерний С. В. Економічна теорія : підручник / С. В. Мочерний. – К. : Академія, 2004. – 856 с.
10. Павленчик Н. Диверсифікація діяльності оптового ринку сільськогосподарської продукції / Н. Павленчик // Аграрна економіка. – 2014. – № 1-2. – С. 108.
11. Політична економія : навч. посіб. / [Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.]; за заг. ред. Г. А. Оганяна. – К. : МАУП, 2003. – 520 с
12. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.

13. Про ціни і ціноутворення : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>.

14. Формування та розвиток підприємств агропромислового виробництва : посіб. у питаннях і відповідях / за ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ УААН, 1999. – 362 с.

4. Юшкевич О. Класифікація факторів впливу на розвиток сільськогосподарських під-приємств за процесами відтворення / О. Юшкевич // Аграрна економіка. – 2011. – Т. 4, № 1-4 – С. 83.

